

NATIONALMUSEETS
NATURVIDENSKABELIGE
UNDERSØGELSER

Dendrokronologisk undersøgelse af tagkonstruktion m.m. i Vrigsted kirke, Vejle amt

af
Orla Hylleberg Eriksen

NNU rapport nr. 20 • 2010

VEJLE AMT

Vrigsted kirke

17.01.13 Vrigsted sogn

Koordinater:

Google Earth: (WGS84) 55,73078°N/9,84072°E

Undersøgelse af tagkonstruktion over kor samt klokkestokværk i tårn.

Formål: Datering og opbygning af grundkurve.

Indsendt af Redaktionen af Danmarks Kirker ved Niels Jørgen Poulsen

Indsamling af prøver er foretaget af Niels Jørgen Poulsen og Orla Hylleberg Eriksen 7. Juli 2010.

Laboratorieundersøgelse: Orla Hylleberg Eriksen.

NNU j.nr. A9015

Tagkonstruktion over kor, samt klokkestokværk i tårn

14 prøver af eg (*Quercus* sp.) er undersøgt. Prøverne er udtaget som boreprøver. Syv af prøverne er dateret - heraf fem fra koret og to fra tårnet. Der er splintved på fire af prøverne - alle fra koret. På grundlag af undersøgelsen kan de daterede prøver henføres til tre "grupper" med hensyn til datering.

Ældste gruppe

Består af 61090019, 61090079 og 61091039 (fra tårnet)

Yngste bevarede årring er dannet i 1681 (61090079 - 26 splintårringe bevaret). Korrigeres der for årringe i det manglende splintved, kan det beregnes, at træerne, som prøverne kommer fra, sandsynligvis er fældet ca. 1685 e.Kr.

Mellemste gruppe

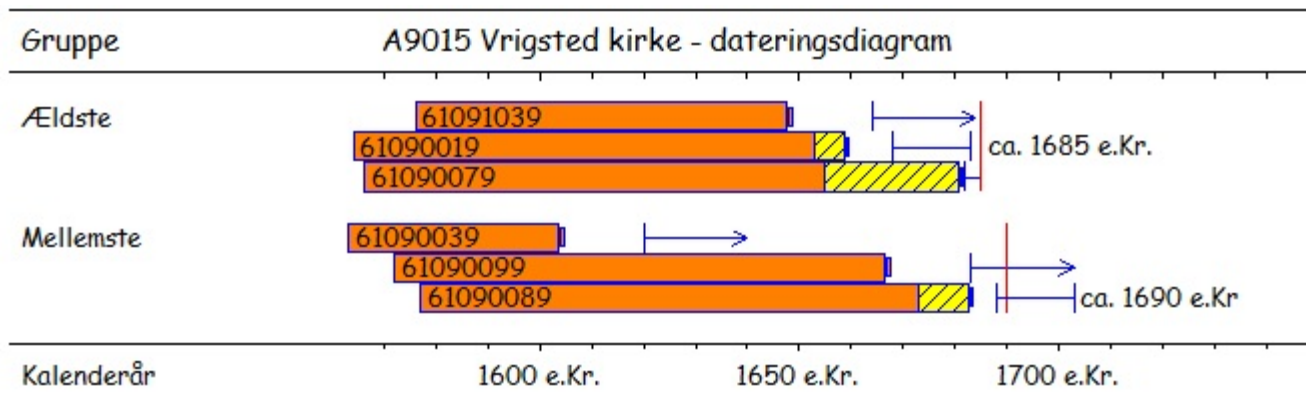
Består af 61090039, 61090089 og 61090099. 61090039 er henregnet til denne gruppe, da kurven passer bedst med 61090089. Yngste bevarede årring er dannet i 1683 (61090089 - 10 splintårringe bevaret). Korrigeres der for årringe i det manglende splintved, kan det beregnes, at træerne, som prøverne kommer fra, sandsynligvis er fældet ca. 1690 e.Kr.

Yngste (gruppe)

Består af 61091019 (fra tårnet). Prøven har ikke splintved bevaret. Yngste bevarede årring er dannet i 1861. Korrigeres der for årringe i det manglende splintved, kan det beregnes, at træet, som prøven kommer fra, er fældet efter ca. 1880 e.Kr.

De daterede kurver fra de to første grupper er sammenregnet til en middelkurve (6109M001) på 121 år, som dækker perioden 1563-1683.

Anvendt splintstatistik for egetræ: 20 [-5, +5] år.

	6109M001	61091019
Sjælland, 2X900001	4.66	2.83
Hunseby kirke, 3018M002	6.14	\
Danmark vest, 9I456782	4.97	5.93
Slesvig-Holsten, DM100003	4.17	4.71
Skåne og Blekinge, SM000005	3.78	3.59
Ystadsområdet, SM100003	4.74	\

Unders nr.	Beskrivelse	År	Marv	Splint	Slutring	Synkron position	Fældning	Bem.
	Kor							
61090019	2. Spær fra vest, syd	96	1-2 cm	6 år	S1	1564-1659	ca. 1673	
61090029	3. Spær fra vest, syd	39	1-2 cm	10 år	S1		ikke dateret	
61090039	4. Spær fra vest, syd	42	2-3 cm	nej	N1	1563-1604	efter ca. 1624	
61090049	5. Spær fra vest, syd	24	2-3 cm	nej	N1		ikke dateret	
61090059	5. Spær fra vest, nord	22	3-4 cm	nej	N1		ikke dateret	
61090069	4. Spær fra vest, nord	34	3-4 cm	nej	N1		ikke dateret	
61090079	3. Spær fra vest, nord	116	3-4 cm	26 år	S1	1566-1681	ca. 1682	
61090089	2. Spær fra vest, nord	107	?	10 år	S1	1577-1683	ca. 1693	
61090099	3. Hanebånd fra vest	96	?	nej	N1	1572-1667	efter ca. 1687	
61090109	2. Hanebånd fra vest	34	4-5 cm	nej	N1		ikke dateret	
	Tårn (klokkestokværk - gulv)							
61091019	1. Bjælke fra syd, øst-vest	41	?	nej	N1	1821-1861	efter ca. 1881	
61091029	2. Bjælke fra syd, øst-vest	42	?	nej	N1		ikke dateret	
61091039	3. Bjælke fra syd, øst-vest	73	3-4 cm	nej	N1	1576-1648	efter ca. 1668	
61091049	Bærende bjælke, nord-syd	17	6-7 cm	nej	N1		ikke dateret	

Tegnforklaring: B - bark, W - valdkante (barkring), vf - vinterfældning, sf - sommerfældning, Hx - Heartwood (kerneved) x = antal, Sx - Sapwood (splintved) x = antal, Hx og Sx angiver årringe, som ikke er inkluderet i rubrikkerne År og Splint, H/S angiver Heartwood/Sapwood grænse.

Publicering:

Med mindre andet er aftalt kan resultatet frit anvendes, med henvisning til denne rapport. Kontakt evt. laboratoriet for hjælp og yderligere oplysninger (dendro@natmus.dk). Rapporten kan downloades fra hjemmesiden www.nnu.dk, under Dendrokronologi, Rapporter.

Generelt om dendrokronologiske undersøgelser

Undersøgelsen foretages på et tværsnit af træprøven, hvor målebanelne tildannes ved hjælp af en barberbladskniv. Ved undersøgelsen anvendes et mikroskop med forstørrelse på ca. 10 - 40 gange samt en målemaskine til datafangst.

Årringene i den enkelte prøve måles normalt mindst to gange, helst på to forskellige målebaneler. Årringskurven for de enkelte radier tegnes for visuel kontrol af målingerne for den enkelte prøve. Efter eventuelle rettelser/korrektioner regnes de to radier sammen til den kurve, som repræsenterer prøven. Kurverne søges synkroniseret relativt og der beregnes eventuelt én eller flere middelkurver (lokalitetskronologier). Såvel enkeltkurver som eventuelle middelkurver søges dateret ved hjælp af allerede udarbejdede grundkurver ("masterkronologier"). Det dendrokronologiske Laboratorium ved Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser har udarbejdet et grundkurvekompleks (flere lokale grundkurver) for egetræ, som dækker perioden fra nutiden og tilbage til ca. 100 f.kr. Derudover har laboratoriet adgang til de fleste regionale egetrækronologier i Nordeuropa takket være et udstrakt samarbejde med de dendrokronologiske laboratorier ved Lunds - og Hamborgs Universitet.

Rapporten omfatter alle undersøgte prøver (daterede og udaterede). Der gives en summarisk redegørelse, efterfulgt af en kort karakteristik af hver enkelt prøve.

Ved daterede prøver oplyses det tidsspand, som de bevarede årringe dækker, samt træets fældningstidspunkt.

Hvis der er bark bevaret på prøven, eller hvis det er muligt, at fastslå om barkringen er bevaret, er det endvidere angivet, om træet er fældet om vinteren eller om sommeren. Barkringen er den sidst dannede årring i træets levetid og ligger umiddelbart under barken. Ved vinterfældning er barkringen færdigdannet, og træet må være fældet uden for vækstsæsonen, dvs. i oktober-april, mens sommerfældning angiver, at barkringen ikke er færdigdannet, og at træet er fældet i vækstsæsonen, maj-september.

Fældningstidspunkt - anvendelsestidspunkt - datering!

En dendrokronologisk dateringsundersøgelse giver oplysning om dannelsesstidspunktet for de undersøgte årringe, samt hvornår træet blev fældet. Alle undersøgelser viser, at under normale omstændigheder blev træet anvendt kort tid efter fældningen.

Det er f.eks. muligt at sammenligne dendrokronologiske og kulturhistoriske (skriftlige kilder, inskriptioner o.l.) dateringer. En undersøgelse som Hamborg Universitet har udført på knap 200 malerier på egetræspaneler, hvor kunstneren har signeret og dateret maleriet, viste, at der sjældent er gået mere end 5 år mellem fældningen af træet og fremstillingen af maleriet. Disse resultater understøttes af tilsvarende sammenligninger udført på bygningstømmer i Danmark. Ofte viser det sig, at fældningsår er sammenfaldende med anvendelsesår.

Spørgsmålet om lagring kan også besvares ud fra iagttagelser på de bevarede træstykker. Ved lagring af træ er det vigtigt at få fjernet bark og den yderste bløde del (splinten), som let bliver udsat for insekt- og rådgreb. Findes der derfor bark og intakt splintved på jordgravede stolper o.l., tyder det på, at de ikke har ligget ret længe, før de blev anvendt. Endvidere vil der, som følge af skrumpning under tørringen,

uvægerligt opstå radiale sprækker (tørkeridser) i nyfældet træ, hvis det lagres i længere tid. Når træet derefter graves ned, fyldes disse sprækker med jord, hvorved de bliver let genkendelige, når træet senere undersøges. Mangler de, er det tegn på, at tømmeret er nedgravet i "frisk" tilstand.

En del formforandringer, som først kan være indtruffet efter træets forarbejdning, viser, at tømmeret er bearbejdet i "saftfrisk" tilstand. F.eks. bliver kvarttømmer, som oprindeligt er fremstillet med et retvinklet tværsnit, rombisk ved tørkesvind. Dette kan ofte iagttages ved tømmer i tagkonstruktioner.

Træ og i særlig grad egetræ lader sig nemmest bearbejde med håndværktøj (økser, kiler mm) i frisk tilstand. Efter flere års udtørring bliver egetræ så hårdt, at der ofte må maskindrevet værktøj til for at skære det igennem. Gennem hele vor forhistorie var kiler, skovøksen, bredbilen, stødøksen og skarøksen tømmerens vigtigste arbejdsredskaber. Værktøjsspor fra disse redskaber viser tydeligt, at træet er bearbejdet kort tid efter fældningen. For fortidens håndværkere har det ikke været et spørgsmål om at bruge vellagret tømmer, man at få træ, som specielt var velegnet til den opgave, de stod over for.

En datering af én enkelt prøve giver ikke en sikker datering af et helt bygningsværk (det være sig kirke, hus, borg, skib o.l.). Der kan være tale om genbrug, reparation etc. Har man derimod mange prøver fra den samme konstruktion, hvor den dendrokronologiske undersøgelse viser, at de har samme fældningstidspunkt, er der stor sandsynlighed for, at træerne er fældet ad hoc og anvendt med det samme. Endvidere er der mulighed for at tage hensyn til eventuelt genbrug af tømmer, reparationer, byggefasen og lignende.

Beregning af fældningstidspunkt

Muligheden for at opnå en præcis angivelse af fældningstidspunktet for egetræ afhænger af, om der er bark eller splintved bevaret på prøverne.

Splintveddet findes lige under barken og omfatter træets sidstdannede årringe. Hvis der er bark eller barkkant tilstede, betyder det, at barkringen er bevaret, og fældningstidspunktet kan derfor *angives præcist*. Er kun en del af splintveddet bevaret på prøven, kan fældningstidspunktet *beregnes med stor nøjagtighed*, idet det manglende antal årringe i splintveddet kan beregnes i de fleste tilfælde. Kan overgangen mellem kerne- og splintved konstateres, er det muligt at angive et omtrentligt tidspunkt, hvor fældnings-tidspunktet vil ligge, selvom intet af splintveddet er bevaret. Endelig kan både splintveddet og en del af kerneveddet mangle. I dette tilfælde er det kun muligt at *angive det tidligst mulige* fældningstidspunkt.

Til beregning af fældningstidspunktet anvendes en "splintstatistik" udarbejdet på grundlag af empiriske undersøgelser.

Der foreligger oversigter for egetræ fra Irland, England, Vesttyskland og Polen. Resultaterne varierer, men generelt gælder det, at jo større egenalder et egetræ har, jo flere årringe findes der i splintveddet, samt at "modne" egetræer (100-200 årige), som har vokset i Irland og England gennemsnitligt indeholder flere årringe (ca. 30) i splintveddet end træer, som har vokset i Vesteuropa (ca. 25), og at antallet af splintårringe aftager jo længere østpå, træerne har vokset (13-19 i Polen).

Forskningen vedrørende fastlæggelse af antallet af splintårringe i egetræ er i konstant udvikling, og der kan ikke gives noget entydigt svar på problemstillingen. HILLAM, J., MORGAN, R. A. and TYERS, I. G.:

Sapwood estimates and the dating of short ring sequences. *Applications in Tree-ring Studies*, ed. R. G. Ward. BAR S333, 1987, 165-185, berører emnet generelt og anbefaler et tillæg for manglende splint på 10-55 år.

